

MIQUEL BATLLORI, HUMANISTA

JÚLIA BUTINYÀ

Professora de Filologia Catalana a la UNED

Corresponent a Madrid de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

El professor Miquel Batllori, estudiós de moltes matèries que podríem resumir dins del concepte d'Història de la Cultura, va morir el 9 de febrer del 2003.

Si el considerem, a més de membre valuós de la nostra cultura, un bon referent de la nostra època immediata, convé, d'ací estant, contribuir al record viu de la seva personalitat, científica i humana, facetes inseparables ja que -sempre a través de la història i la cultura- les seves lliçons tenien aquesta doble dimensió. No debades la perspectiva en què se situava era la humanista o dels diferents vessants de les Humanitats, angle de visió àmplia que tant aspirem a recompondre avui en què malauradament s'ha parcel·lat.

Per sobre d'altres títols que li han atorgat a les seves necrològiques o semblances, he recordat a vegades el de Príncep de la Història, que es deu a José Enrique Ruiz-Domènec, bé que en glossarem una mica un que li va molt lligat i que hom li atribueix més generalment: el d'humanista.

Cal començar esmentant *De l'Humanisme i del Renaixement* –el conegut volum V^è de les seves obres completes-, on s'articulen les claus del que entén per humanisme: “una actitud més que no una doctrina, una cultura més que no un sistema”, llibre que –resseguim pràcticament les paraules d'Albert Hauf a *La saviesa de Batllori*¹- presenta encara l'originalitat d'estudiar el fenomen en conjunt a la península Ibèrica i, amb un formidable coneixement del panorama europeu, defensa la realitat d'un humanisme catalanoaragonès.

Pocs mesos abans de morir, el 23 de maig de 2002, tenia lloc un dels actes acadèmics de més relleu dels darrers anys: a Santa Maria del Mar

¹ VV. AA, ed. Saó, València 2001, p. 52.

(Barcelona) rebia la investidura de Doctor Honoris Causa per part de les 11 Universitats de terres de parla catalana que encara no li l'havien concedida. El Dr. Martí de Riquer hi va fer la seva *laudatio*, en la qual va destacar la figura de l'insigne humanista Bernat Metge, en continuació de la sòlida tradició filològica catalana –en la configuració de la qual figuren ells mateixos– que atribueix al notari barceloní aquesta qualificació; tradició, amb tot, que havia estat discutida als nostres dies des d'una opció filològica més limitada.

L'interès per la figura de Bernat Metge –figura sobre la qual he escrit en aquesta revista²– el professor Batllori l'havia fet palès a publicacions diverses. Al volum esmentat sobre l'Humanisme i el Renaixement, després de referir-se als antecedents medievals planta el capítol *L'humanisme catalano-aragonès del XIV al XVI*, en què –bo i dedicant-li el primer apartat: *El primer filòsof laic: Bernat Metge*–, assenta la inquietud metgiana per la immortalitat de l'ànima i defensa que no se'n pot deduir un escepticisme acristià.

La seva obra mestra *Lo somni* l'intrigava pel fet d'haver-se pogut arribar a donar dins de l'adversitat del moment –rere la mort del rei Joan I, amic seu–, enmig d'un procés judicial i en una situació polític-social que s'ha arribat a qualificar de cop d'estat. Era una obra que admirava molt per la racionalitat i per la bellesa que traspuen les seves pàgines.

Un tret molt propi dels humanistes, el fet d'entendre la vida humana des de la utilitat –basta per això haver llegit per sobre tan sols Ciceró o Sèneca– també el podríem ressaltar *chez* Batllori. Ran d'haver lliurat el volum XIXe de la seva *Obra Completa*, constituït pels índexs, hom va pensar que donava per terminada la seva aportació; però puc donar constància –ran d'una visita que li vaig fer al Centre Borja de Sant Cugat pocs dies abans del seu traspàs, el 17 de gener– quelcom que ho contradiu un poc, car en aquella conversa m'havia dit, il·lusionat, que ja havia començat el volum XXe, al qual posaria coses que tenia escampades i que podien servir. Això és ben adient amb fets com ara que el mateix any 2002 encara havia participat a congressos, l'un d'ells a Berlín; i potser cal afegir –també ho puc atestar– que la seva presència en un congrés no era la més comu-

² *Un altre Metge, si us plau. (Al voltant de la dissortada mort del rei Joan I a Foixà, a propòsit d'un parell de noves fonts de "Lo somni")*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" LXI (2000), 27-50.

na, la merament figurativa -si no és pitjor, ostentosa o de profit personal curricular o, encara, d'interessos proselitistes o sectaris-. Ell anava a discutir; i ho feia de debò, tenint ben present el que cal valorar al món científic: "Això no és innovador..., això sí ho és...". Es tractava d'aprendre, d'anar afegint coneixements a la pila.

Va assistir també al Seminari de Literatura comparada castellana i catalana que va tenir lloc a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el 18 de abril de 2001, seminari que havíem organitzat professors de la Facultat de Filologia de la UNED -entre ells el degà, Francisco Gutiérrez Carbajo, i José Romera, que havien tractat temes catalans- i on (i com no?) va intervenir avivant el col·loqui.

Aquesta actitud de diàleg, de discussió científica i de voluntat d'entesa -que hauria de ser un dels puntals del món acadèmic i universitari, ja que és un dels motors del progrés-, bé que és característicament humanista, la podem rastrejar en un altre autor allunyat d'aquesta sensibilitat però a qui el professor d'història estimava força i potser el personatge a què va dedicar més temps (comptant traduccions, etc.): Ramon Llull. Filòsof medieval d'una peça, les petges del qual tanmateix hom pot resseguir al llarg del Renaixement, i molt especialment en altres països europeus, com bé ens ha deixat escrit Batllori.

Per sobre d'aquesta actitud dialogadora planava una voluntat profunda de concòrdia a través de la comprensió dins un quadre el més general i complet possible, cosa que sempre resulta difícil. Val a dir, si parlava de l'humanisme català era un expert principalíssim de l'humanisme a tot Europa, així com -amb fermes fonaments- reivindicava conjuntament l'humanisme ibèric, malmès molt sovint per part dels investigadors europeus. I sempre ha tingut especial atenció a obrir-se a les dues llengües de la Catalunya actual, amb un afecte natural envers el castellà, ja que era la seva llengua materna. Així, en el darrer viatge a Madrid -el desembre del 2001, amb motiu de rebre l'Honoris Causa de la Universitat de Teologia de Comillas-, presentà al Cercle de Belles Arts la traducció de les seves memòries: *Memorias de casi un siglo*.

Potser no cal dir que qui ha estat tants anys dins la Companyia de Jesús, d'origen ignasià, és a dir del sant que va estar tan determinat pels orígens i el fi de la vida -com bé reflecteixen els exercicis espirituals-, entèn només la vida d'aquesta concepció estant, de segell ben humanista.

Però potser cal tenir-ho en compte encara més vivament quan –no entent res de teologia, però sí des de l'especialitat de l'humanisme filològic- observo que als humanistes els preocupa molt especialment la missió humana, val a dir el recorregut de l'home per la història i la seva significació; i això ens podria explicar llur afecció pel *De Civitate Dei*, obra que justament –torno a remetre'm a la meua darrera entrevista- suspirava recordant-la, en concret la versió filtrada pels comentaris de Lluís Vives.

Per a una aproximació a la seva figura recomanaria, bé el número monogràfic (*Suplementos* 23, “Temas de varia historia”) que li dedicà “Anthropos” el 1990, on es recullen treballs seus molt significatius –alguns sobre l'humanisme en són claus-; o bé el nº 112, on diferents personalitats tracten de Batllori sobretot com a historiador (“Una historiografia puntual de la cultura occidental”) i on reconeixem el concepte humanista que tenia de la ciència històrica. També se'ns hi permet copsar el moviment de l'humanisme a través de la cultura catalana i viceversa, o bé se'ns fa entendre millor Europa: la profunda diversitat i unitat europees, l'essència de la qual és d'acollir, afavorir i respectar la íntima i radical pluralitat de les seves gents, cultures, llengües i valors.

Encara caldria recomanar el recent llibre *La saviesa de Batllori* –ja citat-, els autors del qual –personalitats del món científic català: E. Marín, A. Hauf, M. Navarro Sorní, J. Solervicens, J. Bada, A. Mestre, F. Cantús, J. Massot i Muntaner, H. Raguer i E. Duran- expliquen molt resumidament els temes que componen la seva magna obra, la qual altrament, malgrat ser-ne bons coneixedors, difícilment arribem a assimilar en la seva totalitat.

Actualment s'estan arreplegant -a l'estil d'aquest darrer llibre i no com a ressenya- els continguts dels cinc primers volums de la seva *Obra Completa* i dels números d'“Anthropos” recentment esmentats, per part dels següents doctors o professors de matèries d'Humanitats (Filologia, Filosofia, Teologia, Sociologia i Polítiques) a les Universitats de Madrid: Júlia Butinyà, Paloma García Picazo, Mª Ángeles Navarro, Joan Ribera i Josep-Antoni Ysern.

Donem relació de les seves obres completes, publicades per l'editorial valenciana 3 i 4, que es començaren a publicar en 1993: I: *De l'Edat Mitjana*, II: *Ramon Llull i el lu·lisme*, III: *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme*, IV: *La família Borja*, V i VI sobre l'Humanisme i el Renaixement, on s'inclou l'estudi de les Reformes. Aquests aspectes constitueixen potser la seva contribució més

innovadora, ja que hi defensa un Renaixement peninsular, que arrenca dels antecedents medievals i comprèn des de finals del segle XIV fins a Vives i Servet, per la Corona d'Aragó, junt amb les manifestacions de l'humanisme i renaixement portuguès i del espanyol, al qual dedica el més gran nombre de pàgines.

Al segle XVIII corresponen els volums següents: VII: *Baltasar Gracián i el Barroc*, moviment que continua en el VIII. A partir del IX, els cinc següents tracten de l'època de la Il·lustració (el X: *Els catalans en la cultura hispanoitaliana*, XI: *Història, classicisme i Filosofia*, XII: *Estètica i etnografia al segle XVIII*), època que pot estendre's al XV: *Història i mite de la intervenció dels jesuïtes en la independència d'Iberoamèrica*. Els temes americanistes ocupen el XV (suara esmentat) i el XIV: *Iberoamèrica: del Descobriment a la Independència*.

A l'etapa contemporània es dediquen els XVI, XVII i XVIII: *Filosofia, estètica i política del Vuit-cents al Nou-cents*, *Galeria de personatges i Església i Estat durant la II República*.

Si bé no poden oblidar-se altres aportacions de tant de pes com els 4 toms (amb un total de 9 volums, en col·laboració amb V. M. Arbeloa) de l'Arxiu Vidal i Barraquer, la consulta del qual –segons atesta Albert Hauf, de l'època en què era professor a Gran Bretanya- fomentava àdhuc l'interès pels cursos de català. Aquesta documentació és un punt neuràlgic i molt ric per tal d'entendre, des d'una posició moderada, les difícils relacions entre l'Església i l'Estat en aquells anys difícils anteriors a la guerra; de fet, doncs, permeten llegir millor els fets històrics.

Tampoc no es pot deixar de banda la seva contribució a la *Grande Antologia Filosofica* italiana, que va realitzar amb García-Villoslada, innovadora tant pel que té de síntesi com pel plantejament conjunt de l'àmbit hispànic, és a dir de la Corona d'Aragó, Castella i Portugal.

Moltes d'aquestes investigacions devien procedir d'una aguda curiositat. El desembre del 2001, a Madrid, va assistir encara, a la Universitat Complutense, a una conferència de Germà Colon sobre un complex tema d'especialitat filològica, tot al llarg de la qual no va parar de prendre apunts.

S'ha fet proverbial el seu tarannà, tolerant i obert, així com famoses - a través dels mitjans de comunicació- algunes expressions seves. Citaria el fet de referir-se a la guerra *incivil* o a la idea del pèndol històric, la seva

actitud de *transhumància espiritual i cultural pel marc europeu*, el màxim respecte a la llibertat intel·lectual, un posat vital valentament crític, una ferma i ben cultivada curiositat d'esperit, una àmplia ductilitat de consciència i sobretot *l'humorisme transcendental* amb què reconeixia mirar les coses. Aspectes que van quedar ben recollits a l'entrevista a la qual es va dedicar una bona part del semanal d'"El País" (28 de juliol del 2002) i que impregnen més àmpliament els seus *Records de quasi un segle* (2000), obra de tan bon llegir.

D'aquest bell llibre caldria aclarir que no són pròpiament unes memòries ja que, a l'avançada, el professor Batllori ens adverteix des d'una nota preliminar que, de fet, no ha escrit unes memòries, ans ha deixat memòria d'alguns fets que podrien interessar. És un llibre molt i molt amè –personalment, segons li vaig dir, em fa recordar les memòries de Sagarra, que precisament ell havia prologat-, fruit d'una gènesi molt peculiar, perquè és el resultat de les gravacions que van fer de llurs converses dues historiadors, Cristina Gatell i Glòria Soler. Tot s'hi veu contemplat des del mirador privilegiat dels noranta anys; en conseqüència, hi és tot el segle XX. M'atreviria a dir que, si els seus escrits responen a l'actitud pròpia d'un humanista, aquest llibre –més lliure i més natural que els altres, d'estudies mostra ja amb tonalitats renaixentistes. No és, doncs, una obra d'estudi però expressa ben bé el goig d'haver viscut una vida d'estudi.

Ens conta coses de la infantesa, del món tan fascinant d'aquells començaments de segle, i coses més íntimes, com ara les conseqüències que tingué aleshores la seva "punyent actitud crítica", en moments en què suraven la intransigència i la intolerància, al món en general i a l'eclesial en particular. Tot i que l'època i el cas són diferents pot ser escaient de recordar ara el jesuïta banyolí, de qui també vaig escriure en aquesta revista amb ocasió del centenari de la seva mort, el 1999.³ Podríem comentar també que el 2002 ha estat aprovada la causa de beatificació de la cofundadora de les Serveis de Sant Josep, Bonifàcia Rodríguez de Castro, així com podria afegir que la menció d'aquest darrer fet relatiu al P. Butinyà constituï les darreres paraules del nostre últim diàleg.

³En el centenari de Francesc Xavier Butinyà, autor de la *Renaixença*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" XL (1999), pp. 287-308. Hi valorava que Butinyà va seguir fidel i obedient als seus superiors fins a la seva mort, havent tingut greus problemes a causa de les seves fundacions.

Batllori presentava clars signes de mediterraneïtat: estimava la conversa –que, sense degenerar mai en loquacitat, dominava com un mag- i se li injectava energia només en recordar Roma o se li il·luminava el rostre en parlar del *vent de mar* (potser sigui adient d'especificar que al moment a què em refereixo amb aquest últim detall parlàvem precisament de la costa gironina, en concret del primitiu establiment hoteler de la costa brava, *Can Poldo*, que li va quedar pendent de visitar). Signes de joventut i vitalitat, o de sensibilitat estètica, que segellen bé aquesta vella cultura i que ell va absorbir en profunditat, en gran part gràcies a les seves lectures, sobretot l'obra dels grans autors del passat, la qual inclou els clàssics catalans, que no deixà mai de tenir presents.

Si és molt difícil traduir un text, així mateix es fa difícil recompondre en justícia els trets de les persones que hem perdut; així que passa el temps, les transfigurem, la qual cosa no vol dir exactament desfigurar-les, cosa que ja fem tots en vida a causa de la naturalesa del mateix coneixement humà. Però la voluntat d'autenticitat de la tasca traductora és un desig molt propi dels humanistes, els quals ens han deixat traduccions amb un sentit i voluntat de rigor quant a la transmissió del text o bé ens han transvasat –gràcies a les seves tècniques literàries i *imitationes*- els continguts del que desprenien o entenien dels autors clàssics. Doncs, aquest tret d'afany de fidelitat i pervivència el podem també a les obres del professor Batllori, on es recullen sovint galeries de personatges del nostre temps –com ara el retrat de l'historiador Jaume Vicens i Vives, per esmentar el d'un bon amic seu-, tot destacant fets que convé que visquin o es recordin i que de la seva mà d'historiador exigent podem anar segurs de rebre de primera mà.

Potser s'haurà adonat ja el lector que en el darrer paràgraf s'amagava una aspiració d'incorporar-me a aquesta tradició d'autenticitat, dins de la qual hauria volgut saber explicar una mica perquè és just d'atribuir-li a Batllori el qualificatiu d'humanista.